

Εισαγωγή

Στις διαφευσμένες προσδοκίες ανθρώπων που μπήκαν στον «ναό του χρήματος», όχι για να επενδύσουν, αλλά να αρπάξουν μέρος «αποταμιευμένης εργασίας» άλλων χωρίς κόπο, μπορεί να φαίνεται κυνικό το «ας πρόσεχαν», αλλά έχει μια δόση ειλικρίνειας. Οι παίκτες του χρηματιστηρίου πήγαν να παίξουν, ρισκάροντας ένα μέρος αποταμιευμένης ή «επί πιστώσει» ξένης εργασίας, γνωρίζοντας ότι όλα τα παιχνίδια έχουν χαμένους και κερδισμένους.

Όμως στις διαφευσμένες προσδοκίες νέων ανθρώπων, οι οποίοι με θυσίες και πολύ κόπο επένδυσαν στον παράγοντα «γνώση» για ένα καλύτερο μέλλον, δεν υπάρχει καμιά δικαιολογία γι' αυτόν που θα τους υποσχεθεί τη «Γη της Επαγγελίας» και μετά θα τους πει: δυστυχώς, παιδιά μου, ατυχήσατε.

Για τον λόγο αυτό είναι πιο έντιμο, αντί να υπόσχεται κανείς συγκεκριμένες συνταγές επιτυχίας-ευτυχίας δημιουργώντας πιθανώς ανεκπλήρωτες προσδοκίες, να προετοιμάζει τους νέους αλλά και τους ενήλικες για τους επερχόμενους κινδύνους και τις παγίδες.

Ο πολλά υποσχόμενος Νέος Ψηφιακός Κόσμος του αύριο θα οδηγήσει κάποιους στον Παράδεισο και κάποιους άλλους στην Κόλαση. Όχι μόνον οι επαναστάσεις, αλλά ακόμη και οι απλές κοινωνικές αλλαγές έχουν κερδισμένους και χαμένους. Στην προετοιμασία για τη μεταθανάτια ζωή τα πράγματα είναι σχετικώς εύκολα. Όλοι γνωρίζουν τα απαραίτητα εφόδια εισόδου στον Παράδεισο. Στον «θανμαστό κόσμο» του ψηφιακού μας μέλλοντος τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα. Κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει επακριβώς τα απαραίτητα εφόδια εισόδου και ενσωμάτωσης.

Ο Αμερικανός μελλοντολόγος Ray Kurzweil πιστεύει ότι τον 21ο αιώνα θα ζήσουμε μια τεχνολογική ανάπτυξη αντίστοιχη με αυτήν των τελευταίων 20.000 ετών. Εάν έστω και κατά το ήμισυ επαληθευτεί η πρόβλεψή του, πολύ δύσκολα μπορεί κανείς να σχηματίσει εικόνα για το πώς θα είναι ο Κόσμος μας σε μερικές δεκαετίες. Οι εξελίξεις καλπάζουν πλέον με ψηφιακές ταχύτητες.

Το κενό στη νέα αυτή «εξειδικευμένη» αγορά (niche) προσδοκιών σπεύδουν να καλύψουν διάφοροι επιχειρηματίες, «σύμβουλοι», επαγγελ-

ματίες έως και αστρολόγοι. Ο λεγόμενος «επαγγελματικός προσανατολισμός» ή «επιλογή επαγγέλματος» γίνεται πλέον μία διά βίου διαδικασία επιλογών και αποφάσεων προσαρμογής.

Ζούμε σε ένα μεταβατικό στάδιο διεθνών αλλαγών και ανακατατάξεων. Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι –μετά την τρομοκρατική ενέργεια της 11ης Σεπτεμβρίου του 2001– δρομολογημένες εξελίξεις στο Ιράκ και αλλού έχουν οδηγήσει την ανθρωπότητα σε ανεξέλεγκτες και απρόβλεπτες καταστάσεις. Αν ήταν αφελές την επομένη της μαύρης Παρασκευής του 1929 ή της εισβολής της Γερμανίας στην Πολωνία να ασχολείται κανείς αποκλειστικά με την επαγγελματική του σταδιοδρομία, σήμερα πρέπει να είναι σχεδόν παράλογο. *Μπορεί η σταδιοδρομία να είναι μια ατομική επιδίωξη, όμως δεν παύει να είναι μια κοινωνική δραστηριότητα και καμία κοινωνική δραστηριότητα δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα σε ένα πολιτικό και κοινωνικό κενό.* Ο ίδιος ο ηγέτης της ισχυρότερης χώρας στον Κόσμο δήλωσε ότι: «ο Κόσμος μας δεν θα είναι πλέον αυτός που ξέραμε». Μέσα σε ένα τέτοιο ασταθές και απρόβλεπτο περιβάλλον η αποσπασματική ενασχόληση μόνο με το επάγγελμα, χωρίς παράλληλο συσχετισμό της σταδιοδρομίας με όσα συμβαίνουν γύρω μας, θυμίζει τη στάση του Αρχιμήδη μπροστά στον Ρωμαίο στρατιώτη. Όπως γνωρίζουμε, ο μεγάλος φιλόσοφος είδε την τελευταία στιγμή τον Ρωμαίο στρατιώτη που, κραδαίνοντας το ξίφος του, βάλθηκε να του χαλάσει τα σχέδια της μαθηματικής του σταδιοδρομίας και το πέτυχε. Το πέτυχε γιατί βρήκε έναν άνθρωπο που απορροφημένος μόνο στην επιστήμη του δεν είχε χρόνο για άλλες ενασχολήσεις. Σήμερα η «δαμόκλειος σπάθη» είναι όλα αυτά τα απρόβλεπτα και ανεξέλεγκτα που συμβαίνουν στην οικονομία, την πολιτική και την τεχνολογία και τα οποία επηρεάζουν το μέλλον μας.

Δεν υιοθετώ τις γενικόλογες, αφηρημένες και χωρίς ουσιαστικό περιεχόμενο θεωρίες και εκκλήσεις περί «ενεργών πολιτών». Όμως πιστεύω ακράδαντα πως η παράλληλη ενεργή ενασχόληση με όλα αυτά τα συνταρακτικά που συμβαίνουν γύρω μας και επηρεάζουν το μέλλον της σταδιοδρομίας όλων μας δεν είναι απλώς χρέος, αλλά ευφυΐα. Όπως λοιπόν όλα δείχνουν, βρισκόμαστε μπροστά σε μια νέα καμπή της παγκόσμιας ιστορίας.

Το παράπονο του Καβάφη, πως «όταν έχτιζαν τον Κόσμο, δεν άκουσε κρότο χτιστών ή ήχο και ανεπαισθήτως κλείστηκε από τον Κόσμο έξω», με τον έναν ή τον άλλο τρόπο το έχουμε ακούσει σχεδόν όλοι από γονείς ή συγγενείς. Ζούμε σε μια εποχή όπου γκρεμίζεται ο Κόσμος που ξέραμε και χτίζεται ένας νέος Κόσμος. Ο Νέος Κόσμος θα είναι σίγουρα παγκοσμιοποιημένος και πολυ-πολιτισμικός. Το πόσο πολυ-πολιτισμικός πρόκειται να είναι εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, αλλά και από τον καθένα μας. Αν επιτραπεί η μονοπολική εξουσία μιας υπερδύναμης αντί της πολυ-πολι-

κής πολλών και ισοδύναμων κέντρων εξουσίας, τότε ο μελλοντικός Κόσμος δεν θα είναι και τόσο πολυ-πολιτισμικός. Κι αν ο Καβάφης μπορούσε να δικαιολογηθεί για την εποχή του, καθώς δεν άκουσε το «μυστήρι» των χριστιών, σήμερα δεν υπάρχει καμιά δικαιολογία, γιατί οι «χτίστες», εκτός από τα επιτεύγματα των σύγχρονων επιστημών της βιοτεχνολογίας κ.ά., χρησιμοποιούν επίσης «μπουλντόξες και τανκς». Το ότι ακόμη και ο ίδιος ο αυτοαποκαλούμενος δημιουργός του Νέου Κόσμου δεν μπορεί να πει με βεβαιότητα ποιος θα είναι ο νέος Κόσμος που έρχεται δεν απαλλάσσει κανέναν από την ευθύνη, τουλάχιστον να προσπαθήσει να καταλάβει τι γίνεται.

Σ' αυτό, λοιπόν, το «χαώδες» περιβάλλον το εγχειρίδιο αυτό δεν μπορεί να έχει τη φιλοδοξία να γίνει «Οδηγός-Guide». Ο «οδηγός» παραπέμπει σε ιδιότητες αυτών που γνωρίζουν τον «σωστό δρόμο» και θέλουν να οδηγήσουν και «άλλους», ιδιότητα που τη διεκδικούν μόνον ο Θεός, ο Πάπας και οι αυτοαποκαλούμενοι «προφήτες».

Το βιβλίο είναι δομημένο έτσι ώστε, εκτός από πρακτικές μεθόδους και τεχνικές προσανατολισμού, να δίνει έμμεσα πληροφορίες μέσα από αντιμαχόμενες απόψεις και σκέψεις γύρω από γενικά θέματα σύγχρονου προβληματισμού. Έχει γίνει προσπάθεια να υπάρχει αντικειμενική τοποθέτηση σε διάφορα θέματα, με την παράθεση διαφόρων απόψεων ή ερωτημάτων. Την αξιολόγηση αυτών των πληροφοριών την αφήνω στην κρίση του αναγνώστη. Τα τελευταία χρόνια γίνεται πολύς λόγος για την αισιοδοξία και τη «θετική ενέργεια» από την οποία πρέπει να διακατέχεται αυτός που θέλει να πετύχει στη σταδιοδρομία του. Πιστεύω σ' αυτή τη θέση υπό έναν όρο: η αισιοδοξία και η θετική ενέργεια να απορρέουν από πραγματική αυτοπεποίθηση, η οποία θα στηρίζεται στη γνώση του εαυτού μας και της θέσης μας στο παγκόσμιο περιβάλλον, και δεν θα είναι αποτέλεσμα της άγνοιας του «χαζοχαρούμενου». Παραθέτω πολλά εμπειρικά παραδείγματα και θεωρητικές αναλύσεις από την ιστορία και την επικαιρότητα με, όσο το δυνατόν, επιστημονική τεκμηρίωση.

Επειδή σε ολόκληρο τον Κόσμο, και ιδιαίτερα στην Ευρώπη και την Αμερική, έχει ξεκινήσει ένας άτυπος διάλογος για τον προσδιορισμό ή τον επαναπροσδιορισμό εθνικών, πολιτισμικών και άλλων συλλογικών ταυτοτήτων, θεώρησα σκόπιμο να κάνω μερικές συγκριτικές αναφορές. Θεωρώ σημαντικό, ιδιαίτερα στη νέα παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, να ενισχύει ο καθένας την ατομική του αυτοπεποίθηση μέσα από τη συλλογική του μνήμη και ταυτότητα. Οι Αμερικανοί και οι Ευρωπαίοι το κάνουν επιστημονικά και συστηματικά, ενώ οι περισσότεροι λαοί καταφεύγουν σε σπασμωδικές ενέργειες αυτοάμυνας, όπου η ανταρέσκεια, η αυτο-κολακεία και η αυτοικανοποίηση γίνονται τα μόνα όπλα που μακροπρόθεσμα λειτουργούν ως τροχοπέδη εξέλιξης και ανάπτυξης. Χωρίς σοβινισμό και χωρίς πάθος, αλ-

λά με μια δόση αυτοσαρκασμού και χωρίς να «χαϊδεύω» κανέναν προσπάθησα να προσεγγίσω πτυχές της ταυτότητας σε σύγκριση με αυτές άλλων, και κυρίως αυτών που φθονούμε (κρυφά). Επειδή τελευταίως γίνεται προσπάθεια καπηλείας «των πρώτων αρχών των Ελλήνων», κάνω συχνά και σε όλα σχεδόν τα κείμενα σχετικές συγκριτικές αναφορές. Όταν μιλάμε για αξίες, στάσεις και συμπεριφορές κοινωνικών ομάδων και λαών, αναφερόμαστε σε κυρίαρχες τάσεις και όχι σε ολόκληρες τις κοινωνίες και τους λαούς ως μονολιθικές οντότητες. Μέσα λοιπόν σ' αυτό το πνεύμα-πλαίσιο πρέπει να δει κανείς και τις σχετικές αναφορές προσδιορισμού κοινωνικών χαρακτηριστικών και ιδεολογιών. Προσπάθησα να προσεγγίσω κάποια θέματα με λίγο χιούμορ, γιατί θεωρώ πως ιδιαίτερα σήμερα το χρειαζόμαστε περισσότερο από ποτέ, αλλά και γιατί πιστεύω πως ξορκίζει το κακό και λειτουργεί θεραπευτικά. Φαινόμενα σοβινισμού και ρατσισμού, με οποιαδήποτε μορφή, μου είναι αντιπαθή.

Και τέλος, επειδή πιστεύω πως η εργασία είναι η σημαντικότερη κοινωνική δραστηριότητα του ανθρώπου, που τον έκανε να ξεχωρίσει από τα υπόλοιπα είδη του ζωικού βασιλείου, όλα τα κείμενα διαπνέονται από ιδιαίτερη συμπάθεια σε ό,τι εκφράζει την ανθρώπινη εργασία. Αυτό θα είναι ίσως το μόνο σημείο που θα μπορούσε κανείς να μου προσάψει προθέσεις υποκειμενισμού –τις οποίες θα δεχτώ με ευχαρίστηση– από ανθρώπους που πιστεύουν πως: «εν ιδρώτι του προσώπου σου φαγή τον άρτον σου», διαφορετικά θα τους θεωρήσω ύποπτους. Εντελώς αντικειμενικά είναι μόνο τα αντικείμενα.

Με λίγα λόγια, σκοπός του εγχειριδίου είναι να βοηθήσει όσο γίνεται περισσότερο τον ενδιαφερόμενο, ώστε μέσα απ' αυτό το πληροφοριακό χάος να αντλήσει πληροφορίες που αφορούν στο εργασιακό του –και όχι μόνο– μέλλον και να τις αξιολογήσει ο ίδιος.

Το εγχειρίδιο απευθύνεται σε όλους όσοι ενδιαφέρονται για τον προσαρμοτισμό άλλων (δασκάλους, εκπαιδευτές ή γονείς) ή τον δικό τους.

I

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός σήμερα – θεωρία και πράξη

Οι θέσεις εργασίας, που κάποτε οι άνθρωποι κατείχαν για όλη τους τη ζωή, είναι πλέον, τις περισσότερες φορές, προσωρινές και μπορεί να εξαφανιστούν απροειδοποίητα μαζί με τα εργοστάσια, τις επιχειρήσεις ή τις τράπεζες που τις προσφέρουν. Ακόμη και τα προσόντα που απαιτούνταν αχρηστεύονται γρήγορα και, μέσα σε μια νύχτα, από πλεονεκτήματα μετα-

τρέπονται σε μειονεκτήματα.

Γίνεται ολοένα και δυσκολότερο να είναι κανείς συντετός και προνοητικός, να σκέφτεται το μέλλον, όταν δεν έχει πολύ νόημα να αποκτά προσόντα για τα οποία αύριο ίσως να μην υπάρχει ζήτηση. Τη χρονική στιγμή που οι νέοι και οι νέες μπαίνουν στο παιχνίδι της ζωής κανείς δεν μπορεί να πει ποιοι θα είναι οι κανόνες του παιχνιδιού στο μέλλον. Η μόνη βεβαιότητα είναι ότι οι κανόνες θα αλλάξουν πολλές φορές, προτού το παιχνίδι τελειώσει... Με άλλα λόγια, *ο Κόσμος στον οποίο ζούμε (και στη δημιουργία του οποίου συνεισφέρουμε με όσα επιδιώκουμε στη ζωή μας) φαίνεται να χαρακτηρίζεται από αποσπασματικότητα, ασυνέχεια και ανακολουθία*.¹

1. Z. Bauman, *Και πάλι μόνοι-η ηθική μετά τη βεβαιότητα* (σσ. 29-30), εκδ. Έρραμος, Αθήνα 1998.

1

Η αβάσταχτη ελαφρότητα του «προσανατολίζεις»

Κριτόβουλος: Πωλοδαμνείν με κελεύεις ὡ Σώκρατες;

Σωκράτης: Οὐ μα Δι' οὐδέν τι μάλλον.²

Ο παραπάνω διάλογος αποτελεί την πρώτη τεκμηριωμένη απόπειρα εξατομικευμένου επαγγελματικού προσανατολισμού στην ιστορία. Ο Κριτόβουλος ρωτάει τον Σωκράτη: «με προτρέπεις, Σωκράτη, να γίνω ιπποδαμαστής;» και ο μεγάλος φιλόσοφος του απαντά: «όχι, μα τον Δία, δεν σε προτρέπω σε αυτό διόλου».

Σε μια εποχή όπου τα επαγγέλματα που μπορούσε να ασκήσει κάποιος για ολόκληρη τη ζωή του ήταν λίγα, οπότε η απόφαση, συγκρινόμενη με τα σημερινά δεδομένα, ήταν σχετικά εύκολη, ο μεγαλύτερος των φιλοσόφων αρνείται να προσανατολίσει άμεσα τον Κριτόβουλο. Αντ' αυτού ανοίγει μαζί του μια μακρά συζήτηση περί «οικονομικών» και με τη γνωστή μέθοδο, της διαλεκτικής-μαιευτικής, προσπαθεί να «εκμαιεύσει» την ευθύνη της απόφασης για το: «τι πρέπει να κάνω», από αυτόν που θέτει το ερώτημα. Ο Σωκράτης εφάρμοσε πριν 2.500 χρόνια την αρχή:

«Βοήθεια στην Αυτοβοήθεια»

Πρόκειται για την αρχή που σήμερα είναι σύνθημα όλων αυτών που ανακάλυψαν το αυτονόητο.

Σήμερα, 2.500 χρόνια μετά, υπάρχουν «σύμβουλοι» που επειδή πήραν ένα-δύο χαρτιά και ιδιοποιήθηκαν κάποια τεχνική αμφίβολης αποτελεσματικότητας, το «παίζουν» σοφοί και «ολίγον θεοί». Είναι παράδοξο να βλέπεις γονείς και νέους, εξαιτίας της ανασφάλειάς τους, να προστρέχουν σε «συμβούλους προσανατολισμού» –experts– με το ίδιο δέος που πλησίαζαν πιστοί τους «Μάγους» και τους «Σαμανιστές» πριν από χιλιάδες χρόνια. Όσο θα αυξάνεται η ανασφάλεια, τέτοια φαινόμενα θα οξύνονται.

Όταν στις μέρες μας, κάθε τόσο αχρηστεύεται το 50-80% των απαιτούμενων προσόντων στα περισσότερα επαγγέλματα, όταν κανείς δεν γνωρί-

2. Ξενοφών, *Οικονομικός* (κεφ. 10), εκδ. Πάπυρος, Αθήνα 1975.

ζει πώς θα διαμορφωθούν οι ανάγκες του 80% των επαγγελματιών στα επόμενα δέκα χρόνια, οι οποιοσδήποτε προφητείες είναι ανεύθυνες.

Η παγίδα από την παραπληροφόρηση που προσφέρουν οι διάφοροι «προφήτες» περί επαγγελματιών του μέλλοντος είναι ήδη ορατή, αφού η «προσοδοκία» έγινε ένα από τα πιο κερδοφόρα «προς πώληση» προϊόντα. Ο κίνδυνος να δημιουργηθεί ένας παιδικός και αφελής τρόπος συμπεριφοράς και δράσης, που θα μετατρέψει δεκάδες χιλιάδες νέους σε κατευθυνόμενες και αποπροσανατολισμένες αγέλες «μοντέρνων νομάδων», αφελών και ισόβιων μαθητευόμενων «εν πλήρη συγχύσει» διαφαίνεται ήδη.

Η ιστορία είναι γεμάτη από παραδείγματα (απο-)προσανατολισμού, με κίνητρο την προσδοκία προς ένα «λαμπρό μέλλον» σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Σύγχρονο παράδειγμα παρόμοιου «προσανατολισμού» είχαμε και στη χώρα μας, με τους λεγόμενους εγκλωβισμένους του χρηματιστηρίου, αλλά και με όλους τους προσφάτως απολυμένους των εκατοντάδων ΑΧΕ και ΑΕΛΔΕ, που μέσα στον ενθουσιασμό της προσδοκίας σπρώχτηκαν από πολλούς στο «επάγγελμα του μέλλοντος», τα χρηματιστηριακά!

Το ίδιο, κατά πάσα πιθανότητα, θα συμβεί και με πολλά άλλα δήθεν «επαγγέλματα του μέλλοντος». Από τον Ιανουάριο του 2000 μέχρι τον Ιούνιο του 2001 μόνο στις ΗΠΑ έκλεισαν περισσότερες από 435 μεγάλες εταιρείες dot-com. και σήμερα, κάθε 13 ώρες, κλείνει μια παρόμοια εταιρεία σε ολόκληρο τον Κόσμο. Ακόμη και ο Bill Gates, πρόεδρος της Microsoft, σε πρόσφατο άρθρο του αναγνωρίζει ότι: «ο ενθουσιασμός για τους υπολογιστές και την επανάσταση που έφερε το Διαδίκτυο τη δεκαετία του 1990 φαίνεται σήμερα μακρινή ανάμνηση».³ Σε άρθρο του στην ειδική έκδοση του *Economist* για το 2003 μάλιστα προβλέπει ότι: «σε μερικά χρόνια θα χρησιμοποιούμε τον ηλεκτρονικό υπολογιστή όπως χρησιμοποιούμε τον ηλεκτρισμό όταν ανάβουμε το φως».

Στη λεγόμενη «Ψηφιακή Κοινωνία της Πληροφορίας και της Γνώσης», όπου ο ανταγωνισμός επιβάλλει τη διά βίου εκπαίδευση, η διαρκής εκπαίδευση-επανεκπαίδευση και επιμόρφωση επιβάλλουν τον αδιάκοπο προσανατολισμό και επανα-προσανατολισμό.

3. Καθημερινή, 19.08 και 25.12.2001.

Τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις προσανατολισμού και αναζήτησης εργασίας

α. *Ελλάδα: Ιδού τα επαγγέλματα του μέλλοντος (μόδα και τάσεις) Τα καλύτερα επαγγέλματα και τα άλλα*

Στην Οδύσσεια ο Όμηρος⁴ βάζει τον Εύμαιο να απαριθμήσει τα πιο σεβαστά επαγγέλματα της εποχής. Αυτά, κατά τον Εύμαιο, ήταν: ο μάντης, ο γιατρός, ο κατασκευαστής κονταριών και ο αοιδός (μουσικός). Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, το μοναδικό επάγγελμα που εξαφανίστηκε είναι αυτό του κατασκευαστή κονταριών. Ποιος λογικός άνθρωπος της εποχής των ομηρικών χρόνων, με μοναδικό εργαλείο τη λογική του, μπορούσε να προβλέψει ότι, π.χ., ο μάντης όχι μόνο δεν θα εξαφανιζόταν, αλλά θα γινόταν ένα από τα πιο κερδοφόρα επαγγέλματα του μέλλοντος. Ακόμη και ο σοφός Ξενοφάνης, που δεν τα πήγαινε καλά μαζί τους, είχε την ευφυΐα να μην κάνει καμιά πρόβλεψη για το μέλλον τους – άλλωστε, γι' αυτό ήταν σοφός. (Βλέπε Παράρτημα Ι: Η Πυθία ζει και βασιλεύει).

Σήμερα, που οι εξελίξεις τρέχουν με τέτοια ταχύτητα και δεν είμαστε σε θέση να τις κατανοήσουμε, μπορούμε να πούμε με βεβαιότητα ποια θα είναι τα επαγγέλματα του μέλλοντος; Μερικοί υποστηρίζουν ότι μπορούμε. Οι πιο νηφάλιοι λένε ότι, ιδιαίτερα σήμερα, με εξαίρεση τις βραχυχρόνιες τάσεις κάποιων επαγγελμάτων, αυτό είναι σχεδόν αδύνατο. Σε μια εποχή όπου η *Κβαντική Μηχανική απέδειξε την απροσδιοριστία** ακόμη και στη

4. Όμηρος, *Οδύσσεια* (P385-390), μετάφραση Ζ. Σιδέρη, Οργανισμός Εκδόσεων Διδακτικών Βιβλίων, Αθήνα 1976.

*Όταν το 1929 ο W. Heisenberg αποδείκνυε ότι είναι αδύνατο να προσδιορίσεις ακριβώς τη θέση και την ταχύτητα-τροχιά ενός ηλεκτρονίου, έθετε τα θεμέλια του τυχαίου ακόμη και στη φύση. Έμμεσα απαντούσε στη ρήση του Einstein, ο οποίος αρνούμενος την απροσδιοριστία στη φύση είχε πει το γνωστό: «ο Θεός δεν παίζει ζάρια». Σήμερα που όλοι λίγο-πολύ έχουν ακούσει για τη «Θεωρία του Χάους», κάποιοι εξακολουθούν να επιμένουν ότι γνωρίζουν τα ακριβή μονοπάτια της επαγγελματικής επιτυχίας, παρότι γνωρίζουν –ή όφειλαν να γνωρίζουν– ότι η εξέλιξη της κοινωνίας και της οικονομίας υπακούει σε δικούς της κανόνες προβλέψιμους ή όχι.

φύση, ποιος μπορεί να προβλέψει πώς θα είναι η αγορά απασχόλησης σε μια ή δύο δεκαετίες. Ένας νέος που θέλει να αποφασίσει έγκαιρα για το μέλλον του χρειάζεται, το λιγότερο, μία –αν όχι δύο– δεκαετίες σπουδών, για να εισέλθει στην αγορά εργασίας.

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο προγραμματίζει να διανείμει στα λύκεια έναν οδηγό, ο οποίος –μεταξύ άλλων– θα παρουσιάζει τις ανοδικές ή τις πτωτικές τάσεις σε κάποια επαγγέλματα. Η ενέργεια αυτή μπορεί να δημιουργήσει έναν τρόπο συμπεριφοράς που θα ωθήσει χιλιάδες νέους σε συγκεκριμένα επαγγέλματα που υποτίθεται ότι «θα έχουν πέραση». Όμως ακόμη και αν «η προσέγγιση των σημερινών τάσεων της αγοράς εργασίας είναι απλώς ενδεικτική, αφορά το σύνολο της χώρας σήμερα και για τα επόμενα χρόνια».⁵ Όπως επισημαίνει ο πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου, ο κίνδυνος να σπρωχθούν χιλιάδες νέοι σαν αγέλες σε αδιέξοδο είναι μεγάλος. Μία άτυπη σύσταση μπορεί να δημιουργήσει «μποτιλιάρισμα στους επαγγελματικούς δρόμους». Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο οδηγός που θέλει να ακολουθήσει συγκεκριμένη διαδρομή καθόδου προς το κέντρο της Αθήνας. Ακούει από το ραδιόφωνο ότι οι περισσότεροι δρόμοι είναι μποτιλιαρισμένοι, με εξαίρεση την οδό Α, και κάνει το λάθος να ακολουθήσει τη συγκεκριμένη οδό, αγνοώντας ότι την ίδια ειδίση έχουν ακούσει μερικές εκατοντάδες άλλοι οδηγοί (οι παίκτες του χρηματιστηρίου έχουν επίγνωση του προβλήματος).

Πολύ σωστά ο πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου μιλάει για ενδεικτική προσέγγιση των τάσεων στην αγορά εργασίας. Μπορεί όμως αυτό να γίνει κατανοητό από πανικοβλημένους νέους, οι οποίοι βλέπουν ότι η ανεργία ανάμεσα στους συνομήλικούς τους ξεπέρασε το 30%;

Το πιο σίγουρο είναι ότι οι περισσότεροι νέοι θα ερμηνεύσουν τις τάσεις, και μάλιστα όταν αυτές υιοθετούνται κατά κάποιον τρόπο από την πολιτεία ως επίσημες προτάσεις, και θα τις ακολουθήσουν πιστά ως οδηγό-«μούσουλα». (Βλέπε Παράρτημα Ι: Μήπως είναι αυτά τα επαγγέλματα του μέλλοντος;).

Τα επαγγέλματα γεννιούνται, ωριμάζουν και πεθαίνουν, όπως όλα

Τα μισά σχεδόν ελληνικά επώνυμα, όπως βέβαια και πολλών άλλων λαών, φανερώνουν τα επαγγέλματα κάποιων προγόνων. Πολλά από αυτά έχουν σχεδόν εκλείψει, όπως π.χ. σαμαράς, μυλωνάς, τσαγκάρης, γανωτής κ.λπ. Κάποια άλλα όμως νέα

γεννιούνται, αλλά και κάποια άλλα που τα θεωρούσαμε νεκρά αναβιώνουν. Πετράδες, π.χ., βρίσκεις σήμερα μόνο στην Αλβανία.

Το διαδεδομένο σύνθημα σήμερα είναι: επαγγέλματα της λεγόμενης Νέας Οικονομίας και των Νέων Τεχνολογιών, ή πιο απλά «επαγγέλματα πληροφορικής».

Όταν σε μερικά χρόνια και ο πιο αδαής περί πληροφορικής θα χρησιμοποιεί τον Η/Υ όπως χρησιμοποιεί το πλυντήριο, καθώς προβλέπει ο Bill Gates, είναι ευκόλως εννοούμενο ότι όλοι αυτοί οι μεσάζοντες (medium) προσβασιμότητας και εξοικείωσης θα μείνουν άνεργοι. Το πολύ-πολύ ο χρήστης του Η/Υ να χρειαστεί τη βοήθεια ενός απλού τεχνικού, όπως για την επισκευή του πλυντηρίου του. Και όμως, ακόμη και το παραπάνω παράδειγμα πρέπει να το δει κανείς με επιφύλαξη. Η διεύθυνση της Daimler Benz πίστευε ακράδαντα το 1928 ότι δεν έπρεπε να κατασκευάσουν περισσότερα από 1.000 αυτοκίνητα Mercedes, διότι, κατά τη γνώμη τους, δεν υπήρχαν περισσότεροι από 1.000 άνθρωποι στην Ευρώπη που θα μπορούσαν να οδηγήσουν αυτοκίνητο. Είκοσι χρόνια νωρίτερα ο καινοτόμος Henry Ford είχε άλλη άποψη και δικαιώθηκε. Οι Γερμανοί με τον γραφειοκρατικό-κομφορμιστικό τρόπο σκέψης δεν μπορούσαν να φανταστούν έναν Κόσμο όπου ο ιδιοκτήτης του αυτοκινήτου δεν θα ήταν απαραίτητα εκατομμυριούχος και θα μάθαινε οδήγηση για να χρησιμοποιήσει το αυτοκίνητο χωρίς οδηγό.

Όπως είδαμε λοιπόν, τα επαγγέλματα γεννιούνται και πεθαίνουν και πάντα υπάρχουν κάποιοι που αφουγκράζονται καλύτερα από τους άλλους τα σημάδια του τοκετού, δηλαδή τις μελλοντικές ανάγκες. Για την πρόγνωση δεν είναι αρκετή η λογική, αλλά απαιτούνται φαντασία, τόλμη και λίγη τύχη.

Άλλο πράγμα το επάγγελμα κι άλλο η μόδα

Το να επιλέξεις μια γραβάτα ή ένα ζευγάρι παπούτσια «της μόδας», που «ταιριάζουν» με τα ρούχα ή την προσωπικότητά σου, είναι εύκολο πράγμα. Άλλωστε, μπορεί να βοηθήσει μια καλή πωλήτρια και στο «κάτω-κάτω της γραφής» μόδα είναι και αλλάζει.

Το να βρεις σύντροφο που σου ταιριάζει είναι λίγο δυσκολότερο. Όλοι όμως έχουμε μια σχετική εμπειρία κοινωνικής συμβίωσης και γνωρίζουμε τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία μας στο θέμα αυτό. Άλλωστε, μπορούν να βοηθήσουν ο «παμπάς» και η «μαμά» και, στη χειρότερη περίπτωση, υπάρχουν και τα κατάλληλα γραφεία παροχής συμβουλών. Αυτό που απομένει είναι να βρεθεί το κατάλληλο άτομο. Ακόμη όμως και μια λανθα-

σμένη επιλογή, τις περισσότερες φορές, επανορθώνεται χωρίς ιδιαίτερα τραύματα.

Στην αναζήτηση του κατάλληλου επαγγέλματος τα πράγματα είναι πολύ πιο περίπλοκα. Σήμερα, ολόένα και περισσότερο, ο άνθρωπος εκφράζει την προσωπικότητα και τη δημιουργικότητά του μέσα από την εργασία. Το επάγγελμα είναι αυτό που, ως ένα βαθμό, προσδιορίζει την ταυτότητά μας. Το ποιο επάγγελμα θα ακολουθήσει και κατά πόσο θα συμφιλιωθεί κανείς μαζί του χαρακτηρίζει και την ποιότητα των υπόλοιπων κοινωνικών του σχέσεων. Το τι ταιριάζει στον καθένα προϋποθέτει γνώση των ατομικών ικανοτήτων και ικανότητα αξιολόγησης πληροφοριών, όχι μόνο σχετικών με το επάγγελμα (βλέπε Παράρτημα II).

β. Μεγάλη Βρετανία: Μαθήματα «Savoir Vivre» και ένδυσης

Κυρία μου, τι εννοεί-
τε λέγοντας «το τέλος
της εκπαίδευσης»;

Η υπουργός Εργασίας της Μεγάλης Βρετανίας ανακοίνωσε την έναρξη ειδικών σεμιναρίων για ανέργους, όπου αυτοί θα εκπαιδεύονται σε κανόνες καλής συμπεριφοράς. «Υπάρχουν μέθοδοι που σε κάνουν επαγγελματία προτού καν τριφτείς με τη δουλειά» επισημαίνει η Βρετανίδα υπουργός, Τζόβελ. «Στα σεμινάρια αυτά που διαρκούν ένα μήνα διδάσκονται: κανόνες συμπεριφοράς του υποψηφίου, κώδικες ενδυματολογίας, συνέπεια και οι τεχνικές της συνέντευξης». «Δεν είναι λίγοι αυτοί που έχουν κοπεί σε συνεντεύξεις, γιατί δεν γνώριζαν τον τρόπο με τον οποίο έπρεπε να διαφημίσουν τον εαυτό τους» ισχυρίστηκε η υπουργός.⁶

Ερώτημα-Απορία-
Συμπέρασμα:

Ακόμη και η φαντασία ή η δημιουργία ιδεών έχει κάποια όρια και λογικούς κανόνες. Το να προσφέρει ένας ιδιωτικός φορέας συμβουλές Self marketing για ανέργους έχει κάποιο νόημα, διότι απευθύνεται σε μία δική του περιορισμένη αγορά πελατών με στόχο το άτομο και με κίνητρο τον ανταγωνισμό και το κέρδος. Όμως, το να σχεδιάζει το Υπουργείο προγράμματα για την εκπαίδευση των ανέργων της χώρας σχετικά με τρόπους συμπεριφοράς είναι λίγο παράδοξο. Δίνοντας σε μαζικά προβλήματα εξατομικευμένες λύσεις, στο σύνολο της κοινωνίας, δεν αλλάζεις στην ουσία τίποτα. Μπορεί αυτό να μην ισχύει για το μεμονωμένο άτομο που δεν

6. Έθνος, Ένθετο Εργασία. 1.02.2000.

έχει ούτως ή άλλως τη δυνατότητα να το κατανοήσει, διότι αυτό που το απασχολεί είναι το προσωπικό του πρόβλημα.

Αλλάζει τίποτα στο συνολικό ποσοστό απασχόλησης ή είναι μια στρατηγική αποπροσανατολισμού με δόλωμα την «ελπίδα-προσδοκία», όπου η πολιτεία απαλλάσσεται της ευθύνης «πετώντας» το «μπαλάκι» στο μεμονωμένο άτομο; (Ας πρόσεχε περισσότερο την ενδυμασία του κι ας μελετούσε καλύτερα τις τεχνικές της υποκριτικής τέχνης, αν ήθελε να ενσωματωθεί στην αγορά εργασίας.)

Δηλαδή, μετά «το τέλος της ιστορίας» του Φουκουγιάμα, «το τέλος της εργασίας» του Ρίφκιν θα έχουμε και «το τέλος της εκπαίδευσης» της Τζόβελ, αφού, όπως ισχυρίζεται, «υπάρχουν μέθοδοι που σε κάνουν επαγγελματία σε ένα μήνα»!!!

Η παραπάνω θέση ταιριάζει στο πνεύμα της εποχής και νομίζω πως θα γίνει ιδιαίτερα δημοφιλής σε πολλούς νέους. Μη διαβάζεις «άχρηστα βιβλία», αφού χωρίς πολύ μόχθο, διάβασμα και εργασία αλλά με άλλα «επικοινωνιακά προσόντα-τρικ», μπορείς εύκολα και γρήγορα να κερδίσεις μια θέση δόξας και δημοσιότητας στον εικονικό κόσμο του σόου και να την εξαργυρώσεις. Στον εικονικό κόσμο της showbiz, που βρίσκονται και τα περισσότερα επαγγέλματα των ονείρων των νέων, το μόνο που μετράει είναι η εξωτερική εμφάνιση και οι «καλές σχέσεις».

γ. Σουηδία-Ολλανδία: Διά βίου μάθηση

Πώς θα είναι ο Κόσμος
το 2010

Το 1995 η σουηδική κυβέρνηση συγκρότησε μια κοινοβουλευτική επιτροπή για την αξιολόγηση των γνώσεων, επιφορτισμένη με τον καθορισμό των εθνικών στόχων για την προώθηση της γνώσης, στο πλαίσιο μιας στρατηγικής που απευθύνεται στη διά βίου μάθηση.

Η Ολλανδία δρομολόγησε έναν εθνικό διάλογο για τις γνώσεις. Ο στόχος συνίσταται στον προσδιορισμό του ρόλου που θα διαδραματίσουν οι γνώσεις στα επόμενα χρόνια, ώστε «οι Ολλανδοί πολίτες να μπορούν να διαμορφώσουν μια ιδέα για το πώς θα είναι ο Κόσμος το έτος 2010 και για το τι θα πρέπει να γνωρίζουν και να μπορούν να κάνουν, προκειμένου να είναι σε θέση να ενταχθούν σ' αυτή την κοινωνία».⁷

Απαιτούνται ειδικές γνώσεις για να κατανοήσει κανείς ποια από τις παραπάνω τρεις προσεγγίσεις είναι η ορθότερη και η πιο αξιόπιστη;

7. Από την έκθεση της Ε.Ε. COM./97/180. 30.04.97.

